

BİR ve BİRLİK¹

FÂRÂBÎ

Çeviren: Cevdet KILIÇ*

Bismillahirrahmanirrahim

[BİRİNCİ BAB]

BİR'İN KULLANILMA BİÇİMLERİ

¹ Fârâbî'nin eserlerinden biri olan *Kitabu'l-Vahid ve'l-Vahde* henüz dilimize çevrilmiş şekilde, düşünce dünyamızda okuyucunun karşısına çıkmış değildir. Bu eserin varlığından ve Fârâbî'ye adanmışlığından Türkiye'de ilk defa Ahmet Ateş bahsetmiştir. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi yayınlarından çıkan *Fârâbî Tetkikleri I* isimli eserde Ahmet Ateş "Fârâbî'nin Eserlerinin Bibliyografyası" isimli makalesinde Fârâbî'nin böyle bir eserinin var olduğunu bildirmiştir. (Bkz.: Fârâbî Tetkikleri, İÜEF. Yay., İstanbul 1950, s. 126). Bu eser tahkik, takdim ve notlarıyla birlikte ilk Arapça basımı Harvard Üniversitesi öğretim üyelerinden Muhsin Mehdi tarafından Casablanka'da 1989 tarihinde yapılmıştır. Eserin İngilizce önsözünde Muhsin Mehdi, Fârâbî'nin bir ve birlik kavramının kullanımında, kapalı ve zor anlaşılır üslubuna değinmiştir. Arapça kaleme aldığı takdim yazısının girişinde ise, bu eserden ilk bahseden Fârâbî'ci filozoflardan söz etmiştir. Yine bu eseri elde etmede ve tüm yazmaları karşılaştırarak tahkikini yapmada yaptığı çalışmalar üzerinde durmuştur. Bu eser, MEB İslam Ansiklopedisi "Fârâbî" maddesinde onun eserleri arasında zikredilmekten, TDV İslam Ansiklopedisinde Fârâbî'nin eserleri arasında zikredilmektedir (bkz.: Mahmut Kaya, "Fârâbî", D.İ.A., C. XII, İstanbul 1995, s. 160). Mehmet Dağ'ın Fârâbî'den çevirdiği *Uyumu'l-Mesail* ile *Fusûs Fi'l-Hikme* isimli eserlerin başına yazdığı Fârâbî'yi tanıttığı yazısında bu eserden de bahsetmiştir. (Bkz.: Mehmet Dağ, "Fârâbî'nin İki Yapıtı" OMÜF. Der., Samsun 2003, sa.: 14-15, ss. 17-73, s. 23; Muhsin Mehdi, Ayasofya Kütüphanesinin 3336 ve 4839 numaralı bölümde yer alan el yazma eserleri kullanarak tahkikli neşriyi yapmıştır. Biz de Fârâbî'nin bu kıymetli eserini Türk okuyucusuna sunmak bir Türk-İslam filozofu olarak Fârâbî'nin fikirlerinin daha iyi ve daha yakından anlaşılması için küçük ve mütevazı bir katkı sağlamayı amaçladığımız bu tercümede, Muhsin Mehdi'nin yayınladığı bu eseri esas aldık. Satır aralarında bu kitabın sayfa numaralarını verdik. Fârâbî'nin bu eseri, geçekten kapalı ve anlaşılması zor bir üslupla yazılmış eserlerden biridir. Tercümemizde mükemmeli yakaladığımız iddiasında değiliz. Eseri tercüme ederken Fârâbî'nin üslûbunu da göz önünde bulundurarak metne sadık kalmaya çalışmakla birlikte, daha çok anlam üzerinde yoğunlaşmak istedik. Bu eserin tercümesinde ve son okumalarında yardım aldığım arkadaşlarıma ve hocalarıma teşekkür ediyorum.

* Yrd. Doç. Dr., F.Ü. İlahiyat Fakültesi İslam Felsefesi Öğretim Üyesi, e-posta: ckilic@firat.edu.tr

[1. Fasıl: Bir Cinste, Bir Türde veya Bir Arazda Çokluk (olduğu) Bilinene Denilen 'Bir']

[1] Şeyh Ebu Nasr Muhammed bin Muhammed el-Fârâbî -Allah ona rahmet eylesin- şöyle dedi: Bir (el-Vâhid), birçok açıdan söylenir. Bunlardan biri, 'çokluk' üzerine söylenen bir'dir ki bu da çeşit çeşittir.

Bunlardan biri bütünü bütünü hakkında söylenen 'bir'dir.

Bir diğeri ise cins, tür veya arazda çokluğun denk gelmesi ittifaki üzerine söylenen 'bir'dir. Çünkü biz pek çok yerde iki şey hakkında "O ikisi birdir, bu ve şu birdir, ikisi arasında hiçbir fark yoktur" deriz. //36//

[2] Biz bu tarz 'bir' lafzını şöyle kullanırız: İlki yakın cinsleri bir olan her iki şey hakkında: Her ikisinin de cinsi olan "hayvanlık/canlılık" bakımından bir olduklarında at ve eşek için ikisi hayvan olmaklık bakımından "birdir" dememiz gibi. Ya da son türleri bir olan bütün iki şeyler hakkında bu "birdir" deriz. İkisinin yakın türü olan 'insan' olmaklık bakımından bir olduklarında "Zeyd ve Amr için insan olmaklık yönünden "birdir" dememiz gibi.

Çoğu zaman türleri bir olanlar hakkında "tür itibariyle birdir" denilmez; bilakis "cinste birdir" denilir, zira ikisi bu cins altına giren türe dâhildirler. Örneğin İkizkenar, eşkenar ve kenar uzunlukları farklı olan üçgenler gibi. Zira onların hepsi de kendilerinin yakın türü olan 'üçgen' altında yer alır. 'Üçgen'in cinsi ise 'şekil'dir. Dolayısıyla bu üçü hakkında "Onlar aynı üçgendir" denilmek yerine hepsi için "Onlar aynı şekildir, aynıyla bir olan şekillerdir" denilir. Böylece onlar kendileri hakkında cinsleri bakımından birdir denilenler haline gelmişlerdir, zira onlar cinsin altında türün altına girmişlerdir.

Bazen iki şey hakkında mahiyetlerine delalet eden söz, aynıyla bir olduğunda o ikisi birdir denilir. //37//

[3] Bazen aynı arazın yüklenildiği iki şey hakkında, "ikisi aynı arazdan dolayı birdir" denilir. "Beyaz olan" ile nitelendirilmeleri bakımından kar ve süte birdir denilmesi gibi.

Bazen yakın tek türün altında oldukları ve de duyulur arazlarının çoğu aynı türden olan iki şey için de bazen "O ikisi birdir" denilir. Aynı kaynaktan çıkan iki su gibi. Çünkü böyle olan iki şey birçok yönden benzeşir ve aralarındaki benzeşme türdeki veya sayıdaki güçlü bir benzeşmedir.

Bazen de her biri doğrudan doğruya aynı amaca ulaştıran iki şey hakkında "O ikisi birdir deriz. Nitekim böyle olan birçok 'iki şey' hakkında "Hangisini istersen onu kullan, ikisi de birdir" deriz.

Yine iki şeyden birinin bir şeye nisbeti, diğerrinin bir başka şeye olan nisbetine benzer olursa her 'iki şey' hakkında da "o ikisi birdir" deriz. Bu ikisinin nisbetleri birdir. Buna göre ikisi, tek bir tür altında kendilerine iki araz yüklenenlerin altına girerler, dolayısıyla da kendilerine tek bir araz yüklenmesi bakımından bir olanlara raci olurlar.

Yukarıda geçenlerden, tür bakımından aynı fiili yaptıkları için kendilerine "bir"dir denilenler de bir/aynı araz yüklenenler altına girerler.//38//

Yine aynı şekilde, her biri doğrudan doğruya tür bakımından aynı amaca ulaştırılan iki şey de böyledir. Çünkü o ikisi, kendilerine tür bakımından arazın yüklendiği şey altında yer alır.

Aynı türden iki arazın yüklenildiği iki şeye gelince aynı arazın onlara yüklenilmiş olması nedeniyle o iki araz bir diye kabul edilir.

[4] Kendisine tek bir şey yüklenilmesi nedeniyle "ikisi birdir" denilen ile, yüklemeleri tek bir şey olduğundan dolayı "ikisi birdir" denilenlere gelince, açıktır ki bunlar üzerine söylenen bir anlamıyla, yüklemeleri üzerine söylenen bir anlamı farklıdır. Öyleyse bu (bir) anlamının o ikisi üzerine söylenmesi, yüklemeleri üzerine söylenen bir nedeniyledir, yüklemelerine bir denmesi ise kendilerine yüklenen şey yüzünden değil bizatihi ve kendileri bakımındandır. Buna göre o ikisinin yüklemeleri hakkında 'sayısal bakımdan' bir denilir. Dolayısıyla (sonuç olarak) her iki şey, ancak kendilerine yüklenen yüklemeleri bakımından, -yüklem sayısal olarak bir olduğu zaman-bir olur.

[5] Bu durumda "sayı bakımından birin anlamının ne olduğunu söylememiz gerekir. //39//

(Sayı bakımından birin anlamlarından biri olarak) biz, iki şey hakkında, peş peşe gelmek üzere unsurları sayı bakımından bir olduğu zaman "ikisi birdir" deriz; öncesinde taç iken kendisinden halhal imal edilen gümüş unsuru gibi. Buna göre biz "Taç ve halhal birdir" deriz; çünkü ikisinin unsuru sayı bakımından birdir.

Unsurları tür bakımından bir olan da böyledir. Ahşaptan yapılmış olan kapı ve sedir gibi. Çünkü ikisinin unsuru tür bakımından birdir. Unsur, ister yakın, ister uzak unsur olsun fark etmez. Uzak unsur (birliğine) örnek, şarap ve kurşundur. Zira bu ikisinin uzak unsuru sudur ve bu da tür bakımından birdir. Dolayısıyla bu ikisi de tür bakımından bir olmuş olur. Zira kendisi sebebiyle ikisinin bir olduğu tür, sayı bakımından birdir.

Yine sayı bakımından bir olan konuya yüklenen iki araz hakkında da "ikisi birdir" deriz. Beyaz olan ve uzun olana, bir konunun sıfatları oldukları zaman 'ikisi birdir' denilmesi gibi.

Yine sayı bakımından bir olan konuya yüklenen araz ve cins hakkında da "ikisi birdir" deriz. Örneğin beyaz olan ve insan gibi. Zira bu ikisi, Zeyd veya Amr'a yüklendiği zaman birdir.//40//

Kısaca iki oldukları halde kendilerine bir denilen iki şey hakkında, ya yüklemeleri sayı bakımından bir olduğunda ya da konuları sayı bakımından bir olduğunda 'ikisi bir'dir' denilir.

[2. Fasil: Sayısal 'Bir']

[6] Gelinen noktada "sayı bakımından bir nedir?" diye sormamız gerekir. Sayı bakımından bir, kendisine izafe edilmeleri dolayısıyla çok oldukları halde kendilerine bir denilenlerdir.

İki isimle isimlendirilenler, "sayı bakımından birdir" denilenlere en uygun örnektir. Zira bu isimle veya şu isimle isimlendirilen, ister fert ister tür olsun aynıyla birdir. Ferde örnek, bir insanın iki isimle isimlendirilmesi veya bir isminin ve de bir künyesinin olmasıdır. Türe örnek ise, elbise ve giysidir. (Tür) ismi ve de tanımı ya da betimi (resm) olan tür de aynı şekildedir. Zira isimle delalet edilen şey, ister tanım ister betim olsun (açıklayıcı) söz (kavl-i şarih) ile delalet edilen şeyin aynıdır.

(burada isim ile kastedilen mantıkta olduğu gibi özel isim değil tür isimdir, tümeldir, dolayısıyla tür ismi aslında tanımı ya da betimi örtük bir şekilde içerir.)

[7] Yine, iki arazla nitelendirilen şey, eğer ikisinden biriyle nitelenen diğeriyle de nitelendirilmişse, sayı bakımından bizzat birdir. Cins ve arazla nitelendirilen de böyledir. Örneğin, insan, hayvan olarak da iki ayaklı olarak da nitelendirilir. Bu ikisiyle nitelenen, sayı bakımından bizzat birdir. Tür ve arazla nitelendirilen de böyledir. Örneğin Zeyd insandır ve beyazdır. Burada 'insan' diye nitelenenle 'beyaz' diye nitelenen sayı bakımından bizzat birdir.

[8] Özetle, iki şeye birden nispet edilen her "şey", -nispet nasıl olursa olsun- o ikisinden birine nispet edilenle diğeri nispet edilen sayı itibariyle bizzat birdirler. Aynı şekil iki nispetle mahiyetini kaybetmedikçe ve iki nispetin değişmesiyle kendisi değişmedikçe, iki nispetten birine mensup olan ile diğeri nispet edilen sayı bakımından birdir. İşte bundan dolayı, iki tür üzerine yüklenen cins, iki türden biri üzerine yüklenen ile diğeri yüklenen bizzat bir olduğunda, sayı bakımından bir olmuştur. İki tür de, sayı bakımından kendilerine yüklenen cins bir olduğundan, cins bakımından birdirler. /42//

İki ferde nispet edilip kendilerine tür bakımından ikisi birdir denilen türden farklı olarak, tür bakımından ikisi birdir denilecek şekilde türlerine nispet edilen iki ferde de, "ikisi birdir" denilir.

Her mukavvim² de böyledir. Bu sene Terazi burcuna giren Güneş ile geçen sene Terazi burcuna giren Güneş de sayı bakımından birdir. Geçen sene sonbaharında Güneş'in Terazi'ye girişi sırasında yetişen üzüm ile [bu sene sonbaharında Güneş'in Terazi'ye girişi sırasında yetişen üzüm] sayı bakımından değil tür bakımından birdir.

² Bir şeyi o şey kılan cüzler, mahiyetin muhtaç olduğu parçalar, onun onsu o olamayacağı parçalar veya tanımda yer alması kaçınılmaz cins ve fasl gibi öğeler, 5 sayısında yer alması gereken 4, 3, 2'ler ve 1'ler; kısacası bir şeyi o şey olarak ayakta tutan parçalardan her biri.

Sene içerisinde periyodik olarak tekrarlanan şeyler; ya -gökte olan Güneş, Ay vb. gibi- sayıda birdir, ya -insan şahısları gibi- tür bakımından birdir, ya da -hayvan ve bitki gibi- cinste birdir.

Birbiri ardına gelen karşıt şeyler -birbiri ardına gelen zıt şeyler olmalarından bakımından- cinste birdir. Birbirine karşıt şahıslar/bireyler da, tür bakımından bir'e dönüşürler.

Devam eden şey ise; ya -Güneş ve Ay gibi- sayı bakımından bir olarak devam eder, ya -insan gibi- tür bakımından bir olarak devam eder, ya da -hayvan ve bitki gibi- cins bakımından bir olarak devam eder.

İkisine birden "Tür bakımından ikisi birdir" denilen her 'iki şey', her biri doğrudan doğruya sayı bakımından birdir.//43//

Sayı bakımından bir olanı bir diğer "sayı bakımından bir"e kıyaslamaktan ve ikisinden birini diğerine izafe etmekten, sonra da sayı bakımından bir olan türe veya cinse ikisini birden izafe etmekle ele almaktan dolayı ikisi hakkında "O ikisi tür ve cins bakımından birdir" denilir.

Devamlılığı sayı ile değil, tür ile olanların hepsi için geçerli olan, altındakilerden ve onunla vasıflandırılanlardan her birinin doğrudan doğruya kalıcı olmaması ve bilakis yok olmasıdır. Bir, sayı bakımından bir olarak ele alınmayıp ta tür bakımından bir olarak ele alındığında daim olur. Çünkü o türle vasıflandırılanlar arasından vasıflandırılardan bir 'şey' her vakit mevcut bulunur.

[3. Fasal: Bölünme Özelliği Olan 'Bir']

[A. Bitişik/Muttasıl Bir]

[9] Bitişik olana da bitişik olması bakımından bir denir. Onun birliği de bitişikliğidir. Bitişik de; sayı bakımından bir olan ortak bir sonda/sınırdaki parçalarının sonlanması bakımından ancak bitişik olur. //44// Buna göre, parçalarının sonu bir olduğu için tamamı da 'bir' haline gelmiştir. Bu ise çizgi, yüzey ve homojen cisimde söz konusudur.

[10] Çizgi, ya düzdür, ya da eğridir. Eğri çizgiden daha çok ekseriyetle düz çizgiye bir olduğu söylenir. Bitişik olan, parçaları ortak bir sonda son bulan olduğunda, düz bir istikamette olmaksızın birbiriyle buluşan iki çizginin bir çizgi olması gerekir ve dairenin merkezinde buluşan çizgilerin ve de birbiriyle kesişen çizgilerin hepsinin tek bir çizgi olması gerekir. Bu ise saçmadır. Buna göre sanki doğru çizginin parçalarının ortak bir nokta üzerinde kaynaşması için şunlar olmaksızın sadece bir son'un bulunması yeterli olmamaktadır: Bu (sonla) birlikte, herhangi bir cihetten o cihetin mukabiline bir uzamının olması, başladığı ve son bulduğu noktalar arasında sadece bir tek tekabülün olması gerekir. //45// Bu durum böyle olunca, çizgi ancak parçalarının son bulduğu şey, "bir/tek son" olduğu ve

arasında çizginin uzamının yer aldığı bu iki yönün sadece bir tek tekabül olduğu zaman bir olur.

[11] Dairesel çizgiye gelince, başladığı nokta son bulunduğu noktadır; iki nokta birbirine karşılıklı ve ayrı durmaz. Dolayısıyla onun başlangıcı ve sonu sayı bakımından birdir ve başlangıcı ile sonu arasında asla bir tekabül yoktur.

Yine doğru çizginin bizatihi tabiatında ve sonluluğunda, sınırlı bir sonluluk yoktur, ancak ve ancak başkası sebebi ile devam etmez ve son bulur, şöyle ki: Bu doğru çizginin içinde bulunduğu cismin mahiyeti, çizginin zaruri olarak son bulmasını gerektirir. Dairesel çizgiye gelince, onun dairesellik mahiyeti, başlangıç yerine uzamında zaruri olarak son bulmasını -cevheri o dairesele çizginin son bulmasını zorunlu kılan bir cismin içinde olması yönünden değil de, bizzat kendisi dairesele çizgi olması yönünden- gerekli kılar. //46//

[12] Bitişik olan, ondaki başka bir şey bir olduğu için birdir. Bu da şu suretle olur: (1) Son bir olur; (2) uzamın geldiği ve gittiği cihet bir olur; (3) uzamın gittiği ve geldiği cihet arasındaki tekabül bir tekabül olur.

Şu halde doğru çizgi, kendisinden başka bir şeyin birliğinden ötürü birdir. Bu, bitişik kendi cüzlerinin sınırlı olmayan sonları sebebiyle bir olmasına benzer. Dahası, cüzlerinin bilfiil son bulacağı sonları yoktur. Sonlar, cüzleri bölen ve böylece onları çok kılan, her bir cüzü sınırlayan şeylerdir. Bu nedenle bu bitişik. birinin diğerinden bilfiil ayrı olmasını sağlayacak sonlarla cüzleri bölünmez olduğu için [değil], ne ortak ne de her bir cüzüne özgü sonlar nedeniyle cüzleri asla bölünmez olduğu için, bitişik olanın hakkında "O birdir" denilmiştir.

Bitişik bir olması gereğini ortaya koyan asıl husus, onun cüzleri üzerindeki bilfiil etkin olabilecek bölücü sonların varlığının ortadan kalkmasıdır. Aslında bütün bunlar, göksel cisimler üzerinde yapılacak detaylı gözlemlerde açıklığa kavuşturulabilir ve net bir şekilde anlaşılabilir. //47// Fakat onlar üzerinde -gerçekte o cisimlerin kendisinde var olmadığı halde- var olduğu hayal edilen çizgilerle onları kendince parçalara ayırmakla bu anlaşılmaz. İşte bu yüzdendir ki, farklı iki cihetten gelip birbiriyle karşılaşan iki çizgi hakkında "İkisinin toplamı birdir" denmedi. Zira o ikisi her birinin sonunda karşılaşmaktaydı ve [her birinin] bilfiil sonu vardı. Çap çizgileri olanlar hariç, dairelerin çevrelerinden merkezlerine ulaşan ve son bulan çizgiler de böyledir.

[B. Bileşik/Mü'telif Bir]

[13] Bitişikten sonra, [cüzleri birbirine benzemeyen yahut] cüzleri birbirine benzeyen fakat birbirlerine bitişik olmayıp birbirlerine bağlarla temas eden -ahşaptan mamul gemi, ahşap parçalarından mamul kapı gibi- birçok cisimden *bileşik* (mü'telif) cisim vardır. Bu cisimler bitişik değildir,

ancak birbirlerine bağlamakla, kaynakla, yapıştırıcıyla, kazıkları kereste parçalarını birbirine geçmeli tarzda çakmakla, bağlarla ya da boşlukları dışardan doldurma tarzında kapamalarla birbirlerini bırakmaz ve ayrılmaz hale gelmiştir. Bundan dolayı onun hakkında da "O birdir" [denilmiştir]. //48// Onun bir diye nitelenir olmasının anlamı, birbirine bağlanmasını sağlayan bağıdır. Bu da doğal olarak veya yapay olarak gerçekleşir.

[14] Sonra bundan ayrı olarak -'cüzlerden bileşik cisim'den farklı ve kendileri de cisim olmayan- birbiriyle bağlantılı halde bir araya toplanmış her çokluğa, "Kendisine bağlantılı olduğu şey nedeniyle o birdir" denilir. Zira biz, kıyası oluşturan bütün cüzleri bir sonuca ulaşmada yardımlaşır olduğu zaman, sayıca bir orta tanıma ve bir öncüle bağlı olduğu vakit "bir kıyas", yine cüzleri, sayı bakımından bir şey hakkında ikna etmek üzere yardımlaşır olduğunda "bir hutbe" diyoruz, "bir tanım", "bir tarif", ilk söyleyeni onu bir perdeden telaffuz ettiğinde [veya] soluklanmak için olan ara verişler hariç bitişik bir zaman içerisinde kesintisiz şekilde cüzlerini birbirine yakınlaştırmak üzere söylediğinde "bir söz", "bir kaside", "bir kitap" diyoruz.

[15] Bu kabilden olan, o cümlelerin etkisini mükemmelleştirmede ve onun daha üstün olmasını sağlamada gereksinim duyulanlardan bir cüzü onu eksik bırakmadığı sürece //49// bir bakıma tamam bütündür ve onun hakkında en uygunu "O birdir" denilmesidir. Sonuçta onun 'bir'liği iki şey sebebiyledir: İlki, [sayesinde] cüzlerinin bileştiği bağ ile -ki amaç zaten bu bileşmedir-, ikincisi ise bir tür tamam/bütün olması. Çünkü bir şeyin kemâli ve bütünlüğü, ona ait olanların birliğidir.

[16] Yine kendine özgü son sınırlarıyla belirginlik kazanmış olan her cisim hakkında da "O birdir" denilmiştir. [Aynı şekilde, herhangi bir mekânla belirgin her cisim hakkında "O birdir" denilmiştir.] Bu ikincisi ilkiyle hemen hemen aynı sayılır. Çünkü mekân, cisimle örtüşen, onu kaplayan, onu saran ve fakat ondan farklı sınırlardır. -Kendine özgü sınırlarıyla ayırt edilir olduklarında "O bir insandır", "O bir attır" denilmesine neden olanlardan biri de işte budur. -Mekânın bu anlamına dayanarak diyebiliriz ki: Şu halde, âlemin kendine özgü bir mekânı yoktur, zira orada onu yani küresel olduğuna inanılan evreni dışından kuşatan içbükey bir yüzey yoktur. Herhangi bir sonla, herhangi bir mekânla belirgin olması yönüyle bu anlamda "Bu bir insandır" denilir ve böylece hem bu iki açıdan hem de yukarıda izahı geçen diğer açılardan ötürü bir olur.

Bu durumda her iki yönden bir ve kendisinden önce olan diğer bir yönden bir olur. O zaman şey hakkında "O birçok açıdan birdir" denildiğinde //50// "[O] onların toplamından oluşan birdir o açılardan biri veya bazısı nedeniyle değil" demek durumuna düşmen gerekmez.

[4. Fasl: Mahiyetiyle Belirgin Olan 'Bir']

[17] Yine, mahiyetiyle belirgin olana da 'bir' denilir. -Yani mahiyet bölünsün veya bölünmesin veya sadece zihinde tasavvur olunsun veya nefsin yani zihnin dışındaki dünyada tasavvur olunsun bu böyledir.- İşte bu "bir", vücudun kısımlarından kendisine ait bulunanlarla belirginlik kazanan vücuttan payına düşeniyle ayırt edilir olandır. Bu anlamda "bir" olanın özelliklerinden biri, mevcuda eşlik [etmesi] (onun yerine söylenecek, onu temsil edecek tarzda onunla birlik ve uyum arz etmesi)dir; "şey" gibi. Çünkü "Şeylerden her "şey"" demekle "şeylerden her "bir"(i)" demek arasında hiç fark yoktur. Aynı şekilde bütün kategoriler hakkında, kendisine işaret olunan "bu" hakkında ve -eğer var ise- kategoriler dışındaki diğer şeyler hakkında söylenir.

[18] Mahiyeti -iki şey arasında benzeşmeyi sağlayan bir ortaklıkla-asla müşterek olmayanlara da bir denilir. //51// Bu o kadar geniş kullanım alanına sahiptir ki, -var oldukları zaman- 'maddeden mufarik/soyut' şeylere ilişir, bizce apaçık şeylere; [bir mevzuda bulunmaksızın işaret olunanların hepsine] ve bir mevzuda bulur haldeki işaret olunanların hepsine ilişir. Çünkü onlardan yani yukarıda sayılanlardan hiçbir şey, "birden çok" olana yüklenilmez.

Daha alt bir mevzuya bölünmeyenlere de "bir" denilir. Zaten kendisi, yüklenilen için konulmuş en özel mevzudur ve ondan daha umumi halde yüklenilenlerin hepsinin bölünmesi onda son bulup, ondan daha ileri gitmez. Çoğu insanlar onu "sayı bakımından bir" diye adlandırmaya alışmıştır. Ve ayrıca bunlar özler/a'yân ve bireyler/eşhâs diye adlandırılır.

[19] Bir mevzuda bulunmaksızın işaret olunanların hepsine de "bir" ilişir. Mesela, Zeyd ve Amr hakkında şöyle denilmesi gibi: "O, herhangi bir mahiyetle ayırt edilir olmakla birdir/tektir", "O, kendine özgü sonla belirgin olmakla birdir", "O, kendine özgü mekânla belirgin olduğu için birdir", "O, cüzleri bağlantılı ve uyumlu şekilde birleştirilmiş cismin toplamı olmakla birdir", "O, var kılındığı amaca ulaşmak üzere cüzleri birbirini destekleyen toplam olmakla birdir".

İki ismi olduğunda, sayı bakımından bir olması; iki arazi olmak suretiyle sayı bakımından bir olması; //52// tür ile veya cins ve arazi ile vasıflanmış olmak suretiyle sayı bakımından bir olması da buna ilişir. Kendi cinsinden bir başkasıyla kıyaslandığında, cins bakımından bir olması da buna ilişir.

[20] Nicelik açısından bölünenlerin bölünmesini sağlayan bir vaz'ı olan, fakat mahiyeti itibariyle ve kendi zatında nicelik bölünmesiyle bölünmeyene bir denilir. Onun asla uzamı yoktur, herhangi bir cihete de uzamı yoktur. Sondaki nokta ve bütündeki nokta gibi. Zira nokta, herhangi bir sondur ve onun bir vaz'ı vardır. Şöyle ki cisimlerin maddelerinin ilki

kabul ettiğimiz nokta, çizgi içindedir; çizgi, yüzey içindedir; yüzey, cisim içindedir.

[21] Mahiyeti itibariyle olmaksızın nicelik bölünmesiyle bölünmeyene; herhangi bir uzam sahibi olmakla herhangi bir nicelik olanların hepsine; -son derece sert taşın parçası gibi- bölünmesi zor olana; //53// -kılıç ve köle gibi- [ikiye] bölündüğünde [kendisi için] belirlenmiş amaç doğrultusunda faydalanılamaz olana; küçüklüğünden dolayı duyuların veya onu bölecek aletlerin hakimiyetinden kaçana; [bölündüğü zaman] mahiyeti [iptal olduğu] için, yahut -Güneş veya Ay gibi- içerdiği [cevherin mahiyeti] onun bölünmesini gerektirmediği [için], yahut vaz' ve kanun bakımından bölünmesi imkansız kabul edildiği için, yahut kendisinden daha küçük olanın var kılınmasını mümkün kılıyor [olanı] içeriyor olsa da küçüğün en küçüğü farz edildiği için -zaten bundan dolayı böyle farz edilmiştir- bölünmesi imkansız olana "bir/tek" denilir. İşte bunların yani son gruptakilerin hepsi mahiyetleri bakımından nicelik bölünmesiyle bölünürler fakat onların nicelik bölünmesiyle bölünmedikleri söylenir.

[22] Birden fazla araz ile bölünmeyene bir denilir. O, birçok arazla vasıflandırılmayandır. Bilakis, ya bir arazla asla vasıflandırılmaması söz konusudur yahut vasıflandırılrsa bile sadece bir arazla vasıflandırılır.

[23] Hakkında söylenen isimlerin ve ifadelerin çokluğu uyarınca mahiyeti bölünür [olmayan şeyler]e bir denilir. //54// Hakkındaki birden fazla isim ve birden fazla ifade. birden fazla manaya yani o isim ve ifadelerle kastedilen varlığın birden fazla olduğuna delalet etmez. Ve yine onun hakkında söylenen bir lafzın türevleri birden fazla değiştirmeye farklı farklı varlıklar olduğuna delalet etmez. Filozofların dediği misal üzere: Akıl, akleden ve akledilen birçok varlıkta [birdir/aynıdır], bu türevlerin birden fazla olması ondaki birden fazla değiştirmelere delalet etmez.

[24] Kendisinin her cüzünün, mahiyetinin bir cüzüne delalet ettiği söz kullanılmak sureti ile mahiyetine delalet edilmesi mümkün olmayana da bir/tek denilir. O, mahiyeti asla bölünmez olandır.

[25] Kendisiyle vasıflandırıldığı mana bakımından -hangi mana olursa olsun- o mana ile kastedilen sadece ona ait mahiyet olduğu için hiçbir ortağı olmayana bir/tek denilir. Varlık(1) ile tek/eşsiz olması gibi ki ona ait mahiyette kendinden başkası ona ortak olmaz. Böylece o, hem mana ve hem de ona ait mahiyet açısından -ya sürekli ya çoğunlukla ya herhangi bir şeye izafetle ve [herhangi] bir vakitte- tek/eşsiz olandır. //55//

Sürekli tek/eşsiz olana örnek: Âlem, Güneş, Ay gibi. Çünkü Ay -cinsine işaretle bir yıldız olması manasında [her ne kadar ortağı olsa da]- ay olmalık manasıyla -ki kendi türünden bir ortağı yoktur- tektir/eşsizdir. Âlim de, türü olan âlimlik manasında böyle tek/eşsizdir. Hakkında söylenenlerde başkaları içinde ortağı bulunmayan da böyledir. Mesela felsefede veya gramerde veyahut ta mahir olmada tek/eşsiz olan gibi. Aristo hakkında

denilen misal üzere: Felsefe konusunda veya onda mahir olmada hiçbir ortağı yoktur. Ve dolayısıyla şöyle denilir oldu: "O, o alanda tektir".

Herhangi bir şeye izafetle ve herhangi bir vakitte tek/eşsiz olana gelince, buna örnek "Elimde bir/tek dirhem var" denilmesi gibi. Zira, o vakte ve o insana izafetle kazandığı mana bakımından o dirhem tek'tir.

[26] Bilmen gerekir ki "mevcut" olanların hepsi ve "şey" olanların hepsi, [kendisiyle] vasıflandırıldıkları herhangi bir şey hususunda ortağının olmaması gerekliliği zaruridir. Ya onu o kılan şey hususunda, //56// ya onu nitelik veya nicelik kılan veyahut kendisiyle vasıflandırıldığı diğer şeylerden biri hususunda ortağının olmaması gerekir. Çünkü her "şey" in, kendisiyle vasıflandırılanların hepsinde bir ortağı olursa, bir şey başka bir şeyden -bir şeyden dolayı- asla ayırt edilmez; bir mevcut ta (başka) bir mevcuttan asla ayırt edilmezdi ve iş şuna varırdı: Mevcudun manasının hiç ortağı kalmaz, dahası ona ait isim ve müsemmanın olması iptal olur. Daha da ötesi konuşma ve açıklama iptal olur. Bu açıdan bakıldığında o, herhangi bir mahiyetle belirgin olana eşlik eder ve o hususta ortağı olmayanla ayırt edilir.

[İKİNCİ BAB]

[KENDİSİNE 'ÇOK' DENİLENLER]

[5. Fası: Bir'in Mukabili Olan Çok]

[A. Herhangi Bir Çok'un Mukabil Olmadığı Bir]

[27] "Bir olmayan", "bir olan"ın mukabilidir. Bir'i nefyetmenin yönleri, bir'i ispat etmenin yönleri sayısındadır. //57// Yalnız şu var ki, bir'i nefyedenlerin arasında, kuvveti birin mukabilindeki çokluk kuvveti vardır; fakat her "O birdir" denilene mutlaka herhangi bir çok'un mukabil olması zorunlu değildir.

Herhangi bir mahiyetle belirginlik kazanan hakkında söylenen "bir", bu kabildendir. Çünkü bir'lik vasfının, nitelemesinin onun üzerinden kaldırılması, ona ait mahiyetin [ortadan] kaldırılmasına delalet eder. Biri çıkıp da; "bir'lik vasfının, nitelemesinin [onun üzerinden] kaldırılması, kendisi aracılığı ile belirgin olduğunun kaldırılmasıdır; kendisi aracılığı ile ayırt edilir olduğu şey, onun dışındakilerden kaldırıldığı zaman, başkalarıyla tür veya cins bakımından ortak bir mahiyeti vardır anlamına gelir" derse, buna cevap şu olur: O da yine, onun o mahiyete sahip olmayanlardan belirgin olmasını sağlayan -daha genel cins olsa bile- bir mahiyettir. Dolayısıyla bir, ister daha umumi veya daha hususi olsun bir mahiyetle belirgin olana denilir. Öyleyse buradaki birin ortadan kaldırılması, kendisine "bir" denilenin mahiyetinin kaldırılması anlamındadır, yoksa ona mukabil

olanın yani çokluğun ispatı anlamında değildir. Sonuçta, bu bir'e mukabil olanın ona ait bir söz niteleme olması mümkün değildir.//58//

[28] Yine, herhangi bir sonla belirgin olan cisim hakkında söylenen bir'in kaldırılması, [herhangi] bir sonla belirgin olmasının kaldırılması manasınadır [ve] cisimden herhangi bir son aracılığıyla bir başkasından belirginliği kalktığı zaman, cisim, sözü edilen o bir başkasıyla bitişik olur. Aynı şekilde, ona özgü son ortadan kalkarsa, sonu, onunla başkası arasında hem ona hem de diğerine ortak olur ki yine onunla bitişik halde demek olur. Onunla bitişmesi, onu yani cismi kendi zatında çok yapmaz, bilakis ondan ve başkasından oluşan toplamı -cüzleri [bitişik] olan toplamın bir/tek bitişik olması cihetiyle- "bir" yapar.

[29] Aynı şekilde, vasıflandırıldığı şey hususunda hiçbir ortağı olmayana, vasıflandırıldığı şey hususunda ortağı mukabil olur. Ortağın, bir ortağı olması cihetiyle haddizatında çok değildir, bilakis çok, onunla ve onun ortağıyla birlikte göz önüne almak söz konusu olursa ortaya çıkar.//59//

[B. Herhangi Bir Çok'un Mukabil Olduğu Bir]

[30] "Mahiyeti bölünmez olan" hakkında söylenen bir'e gelince, onun mukabil; "mahiyeti bölünür olan"dır ki o da çok'tur. Çünkü bölünür olan ya bölünmüştür ya da bölünmemiş halde olsa bile bölünebilme özelliğine sahiptir [ve] her biri de ya bilfiil ya da bilkuv ve çok'tur.

[31] Kendisine delalet eden lafızların türevleri uyarınca bölünmeyen hakkında söylenen bir de böyledir. Çünkü ona mukabil olan da yine kendisine delalet eden lafızların türevleri uyarınca bölünen- herhangi bir çok'tur.

[32] Aynı şekilde, birden fazla arzla bölünmeyen bir'e, birden fazla arzla bölünen mukabil olur ki o da, herhangi bir çok'tur.

[33] Aynı şekilde, bir vaz' sahibi olup da nicelik bölünmesiyle bölünme özelliği olmayan hakkında söylenen bir'e, bölünme özelliği bulunan mukabil olur; bitişik nicelik, bitişik cisim, //60// cüzleri birbirine bağlantılı [cisim] gibi.

[34] Kendine özgü yönler üzerinde uzamı bulunanların bölünmez denilenleri de böyledir. Çünkü onların her birine bölünür olan mukabil olur ve onların her biri -daha önce söylenildiği üzere- bölünmesi açısından çok'tur. Bu yüzdendir ki bitişik olana, cüzlerinin sınırlı sonları veya onlara özgü sonları bulunan mukabil olur ki o da bu açıdan çok'tur. Cüzleri bağlantılı olana ise cüzleri asla bağlantılı olmayan mukabil olur ki aynı şekilde o da bu açıdan çok'tur.

[35] Sayı bakımından bir'e, sayı bakımından çok mukabil olur. Birden fazla ismi bulunana ise, isimleri ayrı olanlar ve -sayı bakımından bir olduğu için değil de- sadece tek isimle isimlendirildiği için sayı bakımından bir kabul edilmiş olan mukabil olur.

İlk isimle isimlendirilene ve tek tanımla kendisine delalet edilene ise, ikisinden birine nispet edilenin diğerine nispet edilenden başka olduğu çok mukabil olur. //61//

[36] Tür bakımından bir'e, tür bakımından çok mukabil olur ki o da, her biri kendine özgü bir üst cinsin altındadır. Bu sınıflardan her sınıfın mukabili olan çok, bir'in sınıflarındandır.

[6. Fası: Bir'den Meydana Gelen Çok]

[A. Ârızî Olarak İlişen Bir'den Meydana Gelen Çok'un, O Bir'in Mukabili Olan Çok'un Aynısı Olması]

[37] Yukarıda sözü geçen sınıflarla ilgili olarak şu var ki, bu sınıflardan birine mukabil olan çok'un, o sınıftan ortaya çıkan çok'un aynısı olması ârizî olarak ilişir. Bu sınıflardan biri, cins bakımından bir olandan ortaya çıkan çok'tur. Zira on cinsten her bir cinsin altındaki türler alındığında -her cinsin türleri o cinsin tümü içerisinde tek olmakla birlikte- bu birlerden ortaya çıkan [çok], //62// [cins bakımından bir olandan ortaya çıkan] çok'tur. Çünkü her cins[te]n bir tür alınıp diğer cinsten bir türe ve üçüncü cinsten bir üçüncü türe kıyaslandığında, üç tür, "cins bakımından çok" olmuş olur. Aynı şekilde, her cinsten iki ya da daha fazla tür alınıp, diğer bir cinsten iki ya da daha fazla türle kıyaslansa, bu ve o, cins bakımından çok olmuş olur.

Bir cins altındaki her iki tür, cins bakımından birdir. O ikisinin her birinden ortaya çıkan bir çok'un, cins bakımından bir [olandan ortaya çıkan çok] haline gelmesi ârizî olarak gerçekleşir ve yine o ârizî olarak, cins bakımından bir olanın mukabili olan çok haline gelir. Böylece bu iki cinsin farklı olduğu açığa çıkmış olur ve her bir cinsten her bir tür, diğer bir cinsten bir türle kıyaslandığında ortaya çıkan çok, cins bakımından bir'in mukabili olur ve bu çok'un bir'leri cins olması bakımından bir'ler olmaz.

[38] Bu durum aynısıyla, tür bakımından bir olandan ortaya çıkan çok'a da ilişir. //63// Zira biz mesela bir türden iki şahıs, diğer bir türden iki şahıs ve bir üçüncü türden iki şahıs aldığımızda, bunlardan her iki şahıs tür bakımından bir ve bu üç adet birlerden ortaya çıkan çok, tür bakımından bir olandan ortaya çıkan çok olur. Ancak şu var ki, bir türden iki şeyi, diğer bir türden iki şey ile kıyasladığımızda, ikisinin toplamı yine tür bakımından bir'in mukabili olur. Böylece açığa çıkar ki, bu bizzat değil ârizî olarak ilişir. Ancak her türden bir şahıs aldığımızda ortaya çıkan çok, tür bakımından bir'in mukabili olur, fakat bu çok, tür bakımından bir olandan ortaya çıkmış olmaz.

[39] Bu durum, sayı bakımından bir olandan ortaya çıkan çok'a da ilişir. Çünkü bir'lerden her bir'i bir olgu olan çok'un en az iki ismi vardır. Bu, her bir'inin iki isim sahibi bulunduğu üç olgu olsun. Bu takdirde iki isimle isimlendirilen birinci, ikinci iki isimle isimlendirilenden ve [üçüncü

isimlendirilenden] başkadır. //64// Sonuçta her biri sayı bakımından [bir] olan bu üçten ortaya çıkan çok, manaca ve isimce birbirinden farklı birler[den] ortaya çıkan çok'un aynısı olur. Fakat bu ancak ârızî olarak ilişir, zira bu üçten her 'bir'in bir isimle isimlendiğini görüp, aralarında kıyas yaptığımızda onların toplamı sayıca çok olur, ama ne o ne de onlardan biri sayıca bir olur. Sayı bakımından bir denilenlerin geri kalanı da bu örnekte olduğu gibidir.

[B. 'Bir'den Ortaya Çıkan ve Yine O Bir'in Mukabilindeki Çok Olan Çok]

[40] Bitişikler topluluğundan ortaya çıkan çok da yine, bitişikğin mukabili olan çok olur.

[41] Her biri herhangi bir toplam olmak suretiyle [bir olan] birlerden ortaya çıkan çok da böyledir. Çünkü toplamlar topluluğu arasında bağlantı olmaz ise sonuçta bu, toplamın mukabili olan çok olur.//65//

[C. Bir'den Ortaya Çıkan ve Fakat O Birin Mukabilindeki Çok Olmayan Çok]

[42] Nicelik bölünmesiyle bölünmeyip bir vaz' sahibi olanlardan ortaya çıkan çok'a gelince, bu çok, nicelik bölünmesiyle bölünmeyip bir vaz' sahibi olanların mukabilindeki çok değildir. Fakat büyüklükleri (çizgi, yüzey, cisim, mekân ve zaman gibi birbirlerine kıyasla ölçülebilen büyüklükleri; nicel bitişikleri yani miktarları) noktalardan üretenlerin görüşüne göre böyle değildir. Onlara göre bu çoğa kaynaklık eden bir'in mukabili, noktalar topluluğundan ortaya çıkmaz. Çünkü onun mukabili, ondan daha özel mevzulara bölünendir. Durumu bu olan birlerden oluşan topluluk, daha özel bir mevzuya bölünen küllî bir olgu hiçbir yönden asla olmaz. Dolayısıyla bu bir'e ya (1) "çok" asla mukabil olmaz veya (2) "bütün/küll" mevzuları dolayısıyla "çok" olur -ki onun özelliği onlara yani mevzulara bölünebilmesidir-, veya (3) kuvveti çokluk kuvveti olduğu için "çok" olur. Nitekim biz onu aklettiğimizde birçok şey akletmiş oluruz veya onun içeriğinde birçok şey hasretmiş ve sınırlamış oluruz. Yalnız şu var ki, ona mukabil olan şeyi, herhangi bir yapıcı, [herhangi] bir açıdan çok kılsa da, onun birler topluluğu asla küllî değildir.

Bölünmeyip herhangi bir uzamı olanlardan ortaya çıkan çok'a da bazen, kaynaklandığı birin mukabili olma durumu ilişir.//66//

[43] Vasıflandırıldıkları birçok arazla bölünmeyenlerden ortaya çıkan 'çok'a gelince, burada bölünmeyenlerden ortaya çıkan çok, ortaya çıktığı bire mukabil olan çoktan başkadır.

[44] Aynı şekilde, ne kendisine delalet eden lafızların çokluğu ne de o lafızların türevleri nedeni ile bölünenlerden ortaya çıkan çok da, ister

kendisine delalet eden lafızların çokluğu ile, ister lafızların türevleri gereği ile bölünen şey olma anlamında olsun, kesinlikle hiçbir açıdan çok olmaz. Sonuç olarak, burada ondan ortaya çıkan çok, ona mukabil olan çoktan başkadır.

[45] Mahiyeti bölünmeyenlerden ortaya çıkan çok'a gelince, mahiyeti bölünmez olan -her ne kadar çok olsa da- birbirleri tarafından söz ile sınırlandırılması mümkündür. Zira ondan ortaya çıkan çok, ona mukabil olan o şey [değil]dir. Çünkü ona mukabil olan şey, mahiyeti bölünür olan şeydir. Onların bazısı bazısıyla sınırlandırıldığında ondan ortaya çıkanlardan birinin mukabil olması asla mümkün değildir. //67//

[46] Vasıflandırıldığı hususta hiçbir ortağı bulunmayan birden ortaya çıkan çok'a gelince, ortağı olmayan şey, yine ortağı olmayan bir başka şeye eklenirse -eğer ikisi de vasıflandırıldıkları tür içerisinde hiçbir ortağı olmayan ve de iki farklı cinsin altında iseler- biri diğeriyle kıyaslandığında, birinin diğeriyle kıyaslanmasından her biri için kendi türünde bir ortağı ortaya çıkmaz. İşte bundan dolayıdır ki, ondan ortaya çıkan çok [içerisinde], mukabil olan asla ortaya çıkmaz. Aynı şekilde, cinsinde ortağı olmayan olup yine cinsinde ortağı olmayan bir başkasına izafe edilirse, bundan ortaya çıkan, ikisinden her birinin 'kendi cinsinde bir ortağı olması' dır denilmesi [kesinlikle söz konusu değildir]. Öyleyse, bu anlamdaki birden ortaya çıkan çok içerisinde o birin mukabili ortaya çıkmaz.

[47] Herhangi bir sonla belirgin olandan ortaya çıkan çok, her biri [herhangi] bir sonla belirgin olan kısımlar topluluğudur. //68// O sonlar ortak sonlar ise, onların toplamı ortak olur ve dolayısıyla cüzleri ortak sonlarla sınırlandırılmış bitişik cisim olur. O sonlar asla bitişik değillerse, -cüzleri ortak sonlarla sınırlandırılmış- sonlarla belirgin olması kesinlikle ortadan kalkar ki bu da onların çokluğunun kalkması anlamındadır. [Bu takdirde] ondan [ortaya çıkan çok içerisinde] bu anlamda olan birin mukabili değildir.

[48] [Kendine özgü bir mekâna] yerleşenden ortaya çıkan çok, her birini kendine özgü bir mekanla özel kılan mekanlarla [belirgin olan cisimler topluluğudur]. Ortadan kalktığı zaman, toplu olarak ya (1) cüzleri ortak sonlarla sınırlandırılmış bitişik cisim haline gelir ve -ondan ortaya çıkan çoktan farklı- başka bir yönden çok halini alır, ya (2) cüzleri kendilerine özgü sonlarla sınırlandırılmış olmaksızın bitişik hale gelir ve çokluğu ortadan kalkıp bitişmeyle 'bir' halini alır. //69// Kendisinin veya türünün özelliği bölünmek olması yönünden çok haline gelmişse, ondan ortaya çıkan çoktan başka bir çok [olur]. Öyleyse ondan ortaya çıkan çok içerisinde, [onun] bir [olduğunun söylenmesine neden olan] bir'in anlamına mukabil değildir.

[49] [Herhangi] bir mahiyetle belirgin olandan ortaya çıkan çok'a gelince, bir mahiyetle ayırt edilir olmaması asla mümkün değildir ve onun hakkında söz konusu olacak tek şey, bir mahiyetle [belirgin olmuş haldeyken kendisinden] çok'un ortaya çıktığı şeyin mahiyetini iptaldir.

Birisi "Ortaya çıkan çok'un [birlerinden] her biri, herhangi bir mahiyetle belirgindir" derse, şöyle cevap veririz: Çok'ta söz konusu olan, onun belirgin olmasını sağlayan mahiyetten farklı olanın mahiyetinin ortadan kaldırılmasıdır. Ondandır kaldırılan, ancak başkasının mahiyetidir ve onun sayesinde bir haline gelmiştir. Ondandır ortaya çıkan çok konusunda, hakkında Ondandır yani o mahiyetten dolayı o birdir, denilmiş olan mahiyetinin kazanılmasından başka bir şey söz konusu değildir. Öyleyse ondan ortaya çıkan çok içerisinde, hakkında Ondandır dolayı o bir'dir denilmiş olan mananın mukabili olan şey yoktur. Bir'in manalarından biri olarak sunulan bu mana, ondan ortaya çıkan çok'ta aslında ona zıt düşüyor olması bakımından en uzak manadır. Daha da ötesi, burada ona mukabil olan bir "çok" asla yoktur. //70// O mana sadece şudur: Her sınıfı hakkında "O birdir" denilen sınıflar vardır.

[7. Fasıll: Çok Hakkında Kullanılan Bir'in Mevzuu]

[A. Bir'in Kendileri Hakkındaki Kullanımının Doğrulanmasında Çok Olmaya İhtiyaç Duyanlar]

[50] Çok hakkında söylenen bir'in mevzuu, zaruri olarak çoktur ve çok değilse, ona dayanılarak bir tasdik edilmez. Bunun ilki cins bakımından bir/tek olandır veya tür bakımından bir/tek olandır veya kendisine delalet eden -kendisine yüklenilen- söz bakımından bir/tek olandır. Sayı bakımından bir/tek; çift ve tek sayı anlamındaki tek değil; "çok" sayıda mevcuttur.³ Bunun en azı 2'dir. Aynı şekilde, unsuru [bir/tek/aynı olan] da çok'tur, onun hakkında veya ona dayanılarak "O, unsuru bakımından birdir" denilir. Mevzuu bakımından [bir] olan diğerleri de böyledir.

[51] Sayı bakımından bir'e gelince, ya iki isme veya bir isim ve bir söze veyahut iki yükleme nispet edilir. Ya isimlerden ve yüklenilenlerden birçok şeye nispetinin çokluğundan dolayı çok olması, ya da birçok şeylerin ondan soyutlanmış olmaması söz konusudur.//71// Bu tür bir, ya zaruri olarak çok olur, ya da zaruri olarak çok'a ilintili olur. Çok olduğu veya zaruri olarak çok'a ilintili olduğu için onun hakkındaki bir'dir yargısı tasdik olunur. Aksi takdirde onun hakkında sayı bakımından bir olması tasdik olunmazdı.

[52] Herhangi bir yönden bitişik olan hakkında kullanılan "bir" de bitişik birdir. Çünkü bitişik olan, ya (1) cüzleri ortak sonlarla sınırlandırılmış olması açısından, ya (2) kendisinin veya türünün, ortak veya farklı sonlarla birleşmiş cüzlere bölünme özelliğinden dolayı, ya da (3) -bir cihetten veya cihetlerden bir diğer cihete veya cihetlere uzamlı iken- sonlarla sınırlandırılmamış cüzlere sahip olduğu için çok'tur.

³ Yani 1 ve 0 dışındaki sayıların her biri 'bir sayı'dır, ama her biri kendi içinde 'çok'tur; 1'lerden oluşmaktadır.

[53] Bir bağ ile bağlı cisimler hakkında söylenen bir'e gelince, zaruri olarak "çok" olduğu halde ona bir denilmesinin nedeni şudur: Sonları farklı olması ve onların her biri kendine özgü bir sonla belirgin olmasıdır. Onun toplamı her biri herhangi bir sonlarla belirgin olan "birler" in toplamıdır. Bununla beraber onlar, sonlarla sınırlandırılmış cüzlere bilfiil bölünebilir. //72//

[54] Sözler kümesi veya akledilenler (ma'kûlât) kümesi hakkında söylenen bir de böyledir. Bir öncül, bir kıyas, bir uzun hutbe, bir kaside gibi. Her biri "çok" olduğu halde bunların her bir hakkında "bir" denilir, zira bunlar, bir'in onlar hakkındaki kullanımının tasdikinde çok olmaya ihtiyaç duyar.

[B. Bir'in Kendileri Hakkındaki Kullanımının Doğrulanmasında Çok Olmaya İhtiyaç Duymayanlar]

[55] [Kendilerine "bir" denilen fakat bir'in kendileri hakkındaki kullanımının tasdikinde çok olmaya ihtiyaç duymayan diğer geriye kalanlara gelince,] sadece bazısında çokluğa rastlanır, Zeyd ve Amr gibi. Çünkü bu, bir araya gelmesiyle herhangi bir toplam/bir bütün halini almış farklı cisimleri içeren bir cisim olmuştur. Bu bitişik, bu çizgi, bu yüzey de böyledir. Yoksa diğer sair kategorilerden hiçbir şey, ne çok'tur, ne de herhangi bir toplamdır.

[56] -Nokta gibi- bölünmez olanlardan hiç bir şey asla çok değildir. //73//

[57] Uzam sahibi olmakla birlikte bölünmez olan bire çok denilmesine gelince, -tasdikinde çok olmaya ihtiyacının olmadığı bir rastlantıyla-rastlantısal olarak bu gerçekleşir.

[58] Birden fazla araza bölünmeyen de böyledir. Çünkü her ne kadar azar azar ufak bir çokluk içermesi kaçınılmaz ise de onda çokluk artışı yoktur.

[59] Kendisine delalet eden lafzın türevlerinin çokluğuyla bölünmeyene gelince, onda bir çokluk bulunması asla gerekmez.

[60] Mahiyeti bölünmeyen de böyledir.

[C. Bazen Çok Olan Bazen de Çok Olmayanlar]

[61] Herhangi bir mahiyetle belirgin olan ise, bazen çok olur bazen de çok olmaz. //74//

[ÜÇÜNCÜ BAB]

[ÇOK VE BİR]

[8. Fasil: Birin Çeşitleri Ve Ona Mukabil Olan Çok'un Çeşitleri]

[62] Şimdiye kadar olan açıklamalarla "bir'e mevzu' olan çok", "bir'e mukabil olan çok" ve "bir'den ortaya çıkan çok" konuları üzerinde durulmuştu.

Bire mevzu' olan çok'un, bire -onun vasfı olacak şekilde- mukabil olan çok olması mümkün değildir. Çünkü şey, sadece ârî olarak zıddıyla vasıflandırılabilir. Birden ortaya çıkan çok'un, bire zıt olan bir çok'un cüzü olması mümkün değildir. Çünkü şey, sadece ârî olarak zıddından ortaya çıkıp da onun mahiyetini oluşturanlardan bir cüz olabilir. Yalnız şu var ki, her çok, birler topluluğundan oluşmaktadır. Her çok'un onu ayakta tutan cüzü bir'dir. Her çok, bu açıdan bir'den meydana gelmektedir. Öyleyse, bir'e zıt olan çok'un birlerinden her bir'i, ona zıt olan bir'den başkadır, //75// dahası o bir'in dışındaki başka bir bir'dir. Toplamı bir diye vasıflandırılan çok da böyledir. Çünkü onun birlerinden her biri, onun toplamı hakkında kullanılandan başka bir'dir. Bir'in her sınıfını, birin her bir sınıfına mukabil olan çok'un sınıflarını tek tek sırayla ele almak suretiyle, onun çok'un hangi sınıfının, bir'in hangi sınıfından ortaya çıktığının bilinmesi amacıyla tetkik edelim.

[63] Cins bakımından bir, tür bakımından bir, mahiyetine delalet eden söz bakımından bir, bir veya birden fazla araz bakımından bir, tenasüp bakımından bir, sayesinde tür ya da sayı bakımından bir amaca ulaşılması açısından bir sayı bakımından bir olanlar, birçok şeyin, yüklenen nedeniyle "bir/tek" olması hususunda birleşirler.

Tür veya sayı bakımından bir olan, birçok şeyin sayı bakımından bir mevzu' nedeniyle bir olması hususunda birleşirler. Bir istikamet üzere bitişik olan bir ise, onun iki cüzü sayıca bir olan sonda son buluyor olmakla ve uzamının //76// geldiği cihetle gittiği cihet arasındaki tezaadın/karşıtlığın sayıca bir olması nedeniyle birdir. Cüzleri birbirine temas eden toplam, onları bağlayan bağların sayıca bir olması suretiyle birdir. Sayıca bir amaç nedeniyle "birdir" denilen bir toplam da, yine o toplamdan doğan amacın sayıca bir olduğu için bir'dir. Bunların hepsi de bir'dir zira bu durumda sayı bakımından bir olana nispet edilirler ki bu nispet ediliş onların bir olmasının sebebidir. Herhangi bir zaman içindeki sayıca birin mukabili olan çok da bu açıdan birdir ki bu açıdan bir olanın hepsine mukabil olan çokluktaki sebep budur. Sonuç itibarıyla, sayı bakımından bir olan, bütün bunların bir haline gelmesindeki sebeptir.

[64] Herhangi bir sonla belirgin olan, herhangi bir mekânla belirgin olan, herhangi bir mahiyetle belirgin olanlar, birbirine benzerdir ve ne bütün

bunlara bir haline gelmesindeki sebep olan sayı bakımından bir olana nispetlerinin bulunması nedeniyle bunlar birdir diye ne söylenmiştir ne de söylenir. Herhangi bir sonla belirgin olanın ve herhangi bir mekânla belirgin olanın cisimden başka bir şey olması mümkün değildir. //77// Herhangi bir mahiyetle belirgin olan, cisim de olabilir cisimden başka bir şey de olabilir. Dahası o, şey veya mevcut gibi geneldir. Herhangi bir sonla belirgin olan, mekânda bulunup herhangi bir mahiyeti olan, herhangi bir mahiyeti olan cisim, cismin belirgin olmasını sağlayan -[herhangi] bir mahiyeti olan- sonu, işte bunların her biri, herhangi bir mahiyeti olması açısından bir'dir. Dahası, sonuyla ve sonlu cismin sonuyla belirgin olması nedeniyle cisim hakkında Herhangi bir mahiyetle belirgin olduğu için birdir denilmedi. Mahiyeti -iki şey arasında benzeşmeyi sağlayacak bir ortaklıkla- ortak olmayan da yine herhangi bir mahiyetle belirgindir ve onun birliği/tekliği sadece kendi zatını ayırt edilir kılması nedeniyledir. Dolayısıyla bu tür bir belirginlik onu ayırt edilir olma açısından daha mükemmel, imge açısından daha kalıcı olması bakımından ortak yüklenilenden daha umumi kılar. Mutlak olarak en genel anlamıyla insan manası, at ve diğer şeyler gibi insan olmayanlardan bağımsız ayırt edilir olandır. "Bu insan" "şu insandan", insanın attan ayırt edilir olmasından daha mükemmel bir belirgin olmalıkla ayırt edilir. İnsan da ayırt edilir olmak açısından hayvandan daha mükemmeldir. //78// Her tür de böyledir; ayırt edilir olmak açısından cinsinden daha mükemmeldir.

[65] [Çizgiye bir denilmesinde kullanılan manalar], bunlar sadece istikamet karşılaştırmasıyla farklılık gösterirler. Cüzlerinin sonlarının ortadan kalkmasıyla bir olmuş ise, cüzleri birbirine yaklaşır bilfiil sonlara sahip [olan] çok, ona mukabil olur. İki cüzüyle, sayı bakımından bir olan sonun ortaklığı dolayısıyla bir olmuş ise, iki cüzünden her biri için diğer cüzün sonundan başka bir sonun gerçekleşmesi -ve böylece sonların çokluğu nedeniyle çok haline gelmesi- mukabil olur. Bu durum yine, cihetinin bir zıtlığı bulunmasıyla olmuş ise, bu takdirde onun çokluğu, iki yahut daha fazla zıtlığın olmasıdır. Böyle olduğu zaman, çok zıtlar, çok yönler, çok sonlar, onların her cüzü, 'doğru bitişik'e bir denilmesine neden olan manalardan farklı olarak birdir. Dairesel çizgi de böyledir; bir cihetten diğer cihete veya -cihet sahiplerinin çokluğuna sebep olan- birçok cihete uzanan şey ona mukabil olur. //79// Onların her cüzü, [daireysel bitişik'e bir] denilmesine neden olan manalardan farklı olarak birdir.

[9. Fasıl: Birin Sınıflarından Her Bir Sınıftan Ortaya Çıkan Çok, Diğer Sınıftan Ortaya Çıkan Çoktan Başkadır]

[66] Çok birler toplamıdır. Kendisine çok denilenlerin yönleri, kendisine bir denilenlerin yönleri sayısındadır. Birin sınıflarından her bir sınıftan ortaya çıkan çok, diğer sınıftan ortaya çıkan çoktan başkadır. Yüklenilen nedeniyle bir olan bir'den ortaya çıkan çok, mevzu nedeniyle bir

olan bir'den ortaya çıkan çoktan başkadır ve yüklenilen nedeniyle bir olandan ortaya çıkmanın yani çoğun birlerinden her bir'i yüklenilen nedeniyle bir olandır. Mesela çoğun, her biri cins bakımından bir olan birlerden ortaya çıkıyor olması gibi. O çoğun birlerinin sayısı 10 ise, 10'un her 1'i, cins bakımından bir olur. İlk cins bakımından bir olan, -mesela- nicelik kategorisi altında yer alanların tümü böyledir. İkinci cins bakımından bir olan, //80// nitelik kategorisi altında yer alanların tümü böyledir. Bu şekilde bütün kategoriler üzerinde ilerlenir ve on kategori altındakiler cins bakımından bir olandan meydana gelen birler olur, ondan meydana gelen çok da bu birlerden meydana gelen çok olur. Bu misalde olduğu üzere, tür bakımından bir olandan meydana gelen çoğun birler'inden her bir'i tür bakımından bir olandır. Şahıslar, cevherin türlerinden tür alınır, bunlar tür bakımından bir olandan meydana gelen birler olur. Aynı şekilde, şahıslar diğer kategorilerin türlerinden tür tür alınır.

[67] Mevzu' bakımından bir olandan ortaya çıkan çoğun birler'inden her bir'i, mevzu' bakımından bir olanın sınıflarından bir sınıftır. Unsurları bir olan cisimlerin ve yine unsurları bir- olan diğer cisimlerin alınması ve sonuçta mesela -her biri unsur bakımından bir olan- üç tane bir'in olması gibi. Mevzu' bakımından bir denilenlerin diğerleri de böyledir.

[68] Sayı bakımından bir olandan ortaya çıkan çok'un birler'inden her bir'i, sayı bakımından bir olanın sınıflarından bir sınıftır. Birden fazla ismi [olan] bir türün ve [birden fazla ismi olan diğer bir türün ve de birden fazla ismi olan //81// üçüncü bir türün] alınması, sonuçta [her biri] sayı bakımından bir olan üç tane bir'in olması gibi. "O birdir" denilenlerin diğerleri de böyledir.

Özetlemek gerekirse, iki şeye nispet edilen bir olgu ve iki şeye nispet edilen bir [diğer] olgu ve de iki şeye nispet edilen üçüncü bir olgu alındığı zaman, her biri sayı bakımından bir olan üç tane bir'den bir "çok" elde edilir.

[69] Bir toplam olmak üzere bir olandan ortaya çıkan çok'un birler'inden her bir'i bir toplam olmak üzere bir'dir. Mesela, cisim olan bir toplam ve yine cisim olan bir diğer toplam ve de yine cisim olan üçüncü bir toplam beraber ele alınır olması durumunda bu, her biri bir cisim toplamı olmak üzere bir olan üç tane bir'den ortaya çıkan bir çok olur. Bir toplam olmak üzere birin sınıflarından olan her sınıf böyledir; üç öncül, üç kıyas, üç hutbe, üç kaside gibi.

[70] [Bu] misal üzere, bölünmeyen hakkında kullanılan birin sınıflarından her bir sınıftan ortaya çıkan çok böyledir. //82// Noktalardan ortaya çıkan çok veya o açılardan bölünmeyen büyüklüklerden ortaya çıkan çok veya [her biri] -Zeyd, Amr, Halid gibi- kendisinden daha özele bölünmez olan birlerden ortaya çıkan "çok" veya her biri mahiyeti bölünmez olan birlerden ortaya çıkan çok veya her biri kendisine delalet eden isimlerin, sözlerin ve türevlerin çokluğu uyarınca bölünmez olan birlerden ortaya çıkan çok veya her biri -Güneş ve Ay gibi- kendisine yüklenilen

hususunda ortağı olmayan ya da [mahiyeti] kendisine özgü birlerden ortaya çıkan "çok" gibi.

[71] [Şunlar da böyledir: Her biri herhangi bir sonla belirgin olan birlerden ortaya çıkan çok]; her biri -birbirine vaz'ı yakın ya da uzak- bir mekânla belirgin olan birlerden ortaya çıkan çok; her biri -cevher, nicelik, nitelik, insan, at, nûr, [zulmet,] bilmek, bilgisizlik, siyah, beyaz vb.- bir mahiyetle belirgin olan birlerden ortaya çıkan çok. Zannettiğim kadarıyla bu mana, //83// Parmenides'in "var olan birdir" diye ifade ettiği sözündeki bir'in manalarından anladığı manadır.

[DÖRDÜNCÜ BAB]

[BİR VE ÇOK]

[10. Fasil: Çok'un Bir Parçası Olan Bir]

[72] Şu husus açıktır ki, birin manalarından olan her manaya, herhangi bir "çok" olan mukabil olur. Bunlardan biri, cins bakımından bir olandır, zira ona, cins bakımından bir olan mukabil olur. İki tane olduğunda o ikisi, kendilerine yüklenen cinsin sayı bakımından 'bir' olması dolayısıyla 'birdir'. Bu 'bir'e mukabil olan "çok", kendilerine yüklenenin iki cins olduğu ikidir. Aynı şekilde, kendilerine yüklenenin sayı bakımından 'bir' cins olması dolayısıyla ikiden fazla olan bir olmuş olsa, ona mukabil olan 'çok', birçok üst cinsin altında[ki] şeyler olur.//84//

[73] Şu husus son derece nettir ki, üst cinslerin her biri hakkında "O birdir" denilir fakat bu, iki şey hakkında "O ikisi cins bakımından birdir" denilen manasıyla bir değildir. Sayı bakımından birin manası, birden fazla şeye -onların her birine tek tek nispet edilir bulunduğu mahiyetinin belirginleşecek/gerçeklik kazanacak şekilde- nispet edilir olması anlamında olduğu zaman [onun hakkında] "Sayı bakımından birdir" de denilmez.

Bir diğer yönden sayı bakımından bir olması kendisine iliştiriyor olsa bile, çok'tan bir olması açısından cinslerden her bir cins, sayı bakımından 'bir' değildir. Dahası bu konuda, her bir cinsin, bir haline ve de çoktan bir cüz haline gelecek derecede hangi açıdan bir olduğuna bakmamız gerekir.

[74] "Yüklemi sayı bakımından bir olması nedeniyle onlar birdir" denilen birçok şeyin hakkında "çoktur" denilmesi aslında sadece, kendilerine yüklenenlerin sayıca çokluğu dolayısıyla söylenen bire mukabil olmasına neden olan yön dolayısıyladır. Kendisine yüklenen türün sayı bakımından bir olması nedeniyle bir olana ise sadece, her bir şeyi bir tür altında olmak suretiyle türleri çok olan çok mukabil olur ve bu türler, //85// hepsi de bir cins altındadır. Çünkü üst cinslerin altında olsalar o ilkin çokluğu, türlerinin çokluğu nedeniyle olmaz bilakis cinslerinin çokluğu nedeniyle olur. Bu çok, bazen cins bakımından bir'e mukabil olur.

[75] Kendisine delalet eden lafız dolayısıyla bir olan ise sadece, mahiyetleri çok olmak suretiyle çok olur. Ona yüklenen arazın bir olması nedeniyle bir olana, birçok araz içerir olan çok mukabil olur. Açıktır ki onlar çok haline geldiğinde aslında sadece yüklenenlerinin çokluğuyla çoktur. Yüklenenleri birbirinden farklı olduğu vakit, yüklenenleri farklı olduğu halde farklı olur ve dolayısıyla onların her biri çok'tan oluşan [bir] dir ve aynı şekilde, yüklenenlerinin her biri de 'çoktan oluşan [bir]'dir. Ne garip bir şey Bir'in manalarından hangi mana ile onların her birine "Çoktan bir cüz olması açısından onlar bir'dir" denilir.

"Unsurları bir olması nedeniyle onlar birdir" denilene de aynı şekilde, unsurları çok olan çok mukabil olur. Özetlemek gerekirse onun mevzu'ları çoktur; //86// çoktan bir cüz olması açısından birdeki ve onların mevzu'larının her birindeki durum, yüklenenlerin çokluğu nedeniyle çok olandaki durum gibidir.

[76] Görünen o ki, onların arasından kendisine Çok'tan bir cüz olması nedeniyle bir denilenlerin hepsi de, bu bir'in, kendisinden bir cüz bulunduğu ve bu çoğunluk mukabil olduğu bir'e bir denilmesine neden olan cihetle kendisine bir denilmez. Çünkü cins bakımından bir olan, cins bakımından çok olanın bir cüzü değildir ki cins bakımından bir olan tekrarlandığında ondan, cins bakımından çok olan elde edilsin, vehimde, hayalde doğruymuş gibi kabul edildiğinde bu durum ona ilişir şeklinde yanlış bir yargı olsa da böyledir. Bununla birlikte, tekrarlandığında ondan sadece, her biri altında türlerin bulunduğu birçok üst cins elde edilir ve ondan da birçok birler meydana gelir ki onların bir kısmı cinslerdir, bir kısmı cinslerin her biri altında yer alanlardır.

Aynı şekilde sayı bakımından bir'e, yine sayı bakımından çok mukabil olur. Manaları çok olan birçok isim, isim ve sözün iki şeye delalet ettiği çok bunlardandır.//87//

Cins ya da türün yüklenildiği çok ile arazın yüklenildiği çok, bir değildir, bilakis iki ya da çoktur ki, cins veya tür bir şeye, araz da diğer bir şeye yüklenilebilsin. İki arazdan birinin yüklenildiği çok olması ile diğer arazın yüklenildiği olması bir değildir, bilakis çoktur. Böyle olunca, onların her birinden olan çoğunluk cüzü halindeki bir, sayı bakımından [bir olan] bir değildir. Ancak şu var ki tekrarlanırsa işte o zaman bir çok'un bir cüzü haline gelir.

[11. Fasil: Çok'tan Bir Cüz Olmayan Bir]

[77] Yukarıda zikredilenlerin istisnası şudur: Kendisine sayı bakımından bir nispet edilir olanın sayısı ve sayı bakımından bir olan şeyin birleri, işte bunların her biri hakkında "O birdir" denilir ama aslında o yönlerden bir yönle; yüklenileni bir olmakla; mevzu'u bir olmakla; -üzerindeki iki nispetin değişmesi esnasında mahiyeti değişmez olarak- iki

şeye nispet edilir olmakla bir olduğu için bir denilmez. Zira onun hakkında, "o herhangi bir mekânla başkasından ayırt edilir olan gibi birdir" denilir. //88// Çünkü onların her biri birdir ve birliğinin manası, herhangi bir mekânla tekleşmesidir. Buradaki birin manası, kendinden başkasız olan kendi dışındakilere özgü olmayan bir şeyle münferit olan manadır.

[78] Kendisi hakkında bir denilmesine en layık olan, herhangi bir mahiyetle ayırt edilir olandır, sonra diğer kategorilerden bir şey ile belirgin olan ikinci sıradadır. Mesela insan gibi, herhangi bir mahiyetle başkasından infirad eden bir, ata ve hayvan olmada ona ortak olanların hepsine değil de sadece ona özgü bir mahiyetle tek/ayrı olur. At da kendine özgü herhangi bir başka mahiyetle tek/ayrı olur. Eşek de kendine özgü bir mahiyetle tek/ayrı olur. Bu çeşitlerin her biri, ona özgü herhangi bir mahiyetle tek/ayrı olduğu zaman birdir ve onun birliği, kendisi dışındakilerin hepsinden belirgin ve ayırt edilir olmasını sağlayan ayırmadır. Gramer bilgisi ile ayırt edilir olan, yazı yazma bilgisi ile ayırt edilir olandan [ayırdır]. Başka mekânlardan biri ile değil de, sadece ona özgü herhangi bir mekânla belirgin ve ayrı olan da yine o mekânla bir'dir. Başkasına değil sadece ona ait olan bir şeyle her tek/ayrı olan da -ona ait bir türden herhangi bir şeyle bir diğeri de ondan başka olsa bile- böyledir. Çünkü her biri, sayesinde belirgin ve tek/ayrı olduğu şey nedeniyle bir'dir. //89//

[79] Kendisinden daha özel bir mevzuya bölünmemesi dolayısıyla bir olduğu söylenen; herhangi bir vaz' sahibi olmakla birlikte uzamı olmaması açısından nicelik bölünmesiyle bölünmediği söylenen; herhangi bir uzamı olmakla birlikte -ya bölünmesi zor olduğu için, ya bölündüğünde faydalanılamaz olduğu için, ya bölündüğü zaman mahiyeti iptal olduğu için, ya uzamı duyuların hakimiyetinden kaçtığı için, yahut bölücü aletlerin hakimiyetinden kaçtığı için, ya kanun onun bölünmesini imkansız kabul ettiği için, ya içerdiği cismin mahiyeti onun bölünmesini engellediği için, ya [küçüğün] en küçüğü farz edildiği için- nicelik bölünmesiyle bölünmediği söylenilir [olan]; birden fazla arzla vasıflandırılmaz olduğundan bölünmez olduğu söylenen; mahiyeti asla bölünmez olduğundan bölünmez olduğu söylenen; bütün bunlar 'bölünmez olma' ortak noktasında birleşirler.

[80] Yalnız şu var ki, onların bazısında çokluğun bulunması asla mümkün olmaz. Mahiyeti asla bölünür olmayan gibi. Kendi mahiyetinde nicelik bölünmesiyle bölünmeyen -zira herhangi bir vaz'ı olmakla birlikte bir uzamı yoktur- içinde çokluk olması mümkün değildir. //90// Daha özel mevzu'lara bölünmeyen de [böyledir]. Zeyd, Amr, bu at, bu eşek gibi cisim olanların her biri herhangi bir toplamdır/bütündür. Zeyd'in kendisindeki 'bu bilgi' gibi olanlar, nicelik bölünmesiyle bölünmez. Yine, birden fazla arzla asla vasıflandırılmadığı için bölünmez olan ile mahiyeti isimlerin ve sözlerin çokluğu, ona delalet eden lafızların türevlerinin çokluğu uyarınca bölünmez olan, işte bu ikisinde kaçınılmaz olan, asla ve hiçbir açıdan bölünmemeleridir.

[81] Vasıflandığı hususta hiçbir ortağı olmadığı anlamında bir'dir denilenler umumidir. Birçok şeyi kapsar ve kendisine bir denilen yukarıdaki sözü geçen sınıflardan hiçbirine dâhil değildir.

[82] Herhangi bir mahiyetle -o mahiyet ister daha genel ister daha dar olsun- başkasından ayırt edilir veya [herhangi] bir sonla veya herhangi bir mekânla belirgin olduğu için kendisine bir denirler, //91// işte onlar başkalarından bunların biri nedeniyle ayırt edilir olmada benzeşirler.

[12. Fası: Hakkında "O Birdir" Denilenleri Bir Araya Getirenler]

[83] Hakkında "o birdir" denilenlerin bir genelmesi yapılacak olursa şunlarda bir araya gelirler: (1) yüklem bakımından bir olan, (2) mevzu' bakımından bir olan, (3) sayı bakımından bir olan, (4) toplam olduğu için toplam olmak bakımından bir olan, (5) bölünmez olduğu için bir olan, (6) ortağı bulunmadığı için bir olan, (7) kendisi dışındaki mahiyet sahiplerinde bulunmayan bir mahiyetle belirgin olduğu için ya da (8) bir sonla veya mekânla ayırt edilir olduğu için bir olan.

[84] Açıktır ki, herhangi bir mekânla belirgin olan olmadığı zaman bir başkasıyla temas edici veya bitişici olur ve sonuçta, kendisiyle bitişik olana izafetle bir başka birlik ve onunla yani o birlik dolayısıyla, ondan daha öncesinde bir olduğu manadan farklı bir mana nedeniyle bir haline gelir. Herhangi bir mahiyetle belirgin olmayıp bilakis herhangi bir mahiyette başkasıyla ortak olduğu zaman, o ve o mahiyette onunla ortak olan, yüklenen bakımından bir [olur]. //92//

[85] Cinsleri sayıca bir olduğu için bir olanlar, türleri sayıca bir olduğu için bir olanlar, mahiyetlerine delalet eden söz sayıca bir olduğu [için] bir olanlar, kendilerine [türce bir olan] bir veya birden fazla araz yüklenildiği için bir olanlar, türce veya sayıca bir yaptığı için bir olanlar, onunla türce veya sayıca bir amaca ulaşıldığı için bir olanlar, kendilerine nispet edildikleri nispetleri türce bir/tek olduğu için bir olanlar, işte bütün bunlar kendilerine "Yüklenen sayıca bir olduğu için birdirler" denilen çok olan şeylerde bir araya gelirler.

[86] Yakın veya uzak unsurları tür bakımından veya sayıca bir olduğu için bir olmakla bir olanlar, sayı bakımından bir mevzu'ya birden fazla araz yüklendiği için bir olanlar, sayı bakımından bir mevzu'ya cins ve araz yüklenildiği için bir olanlar, sayı bakımından bir mevzu'ya tür ve araz yüklenildiği için bir olanlar, bütün bunlar; "Sahip oldukları mevzu' sayıca bir olduğu için birdirler" denilen çok olan şeylerde bir araya gelirler. //93//

[87] İster basit, ister düzenli çokgen, ister parça parça, ister cüzleri arasında -kendi maddesinden farklı yabancı bir maddenin araya girmesine izin vermeyecek derecede- boşluk bulunmayan kesif homojen, ister küre, ister basitler tarafından kuşatılan olsun, kendisine "bitişik olduğu için birdir"

denilenler, '[onların] her birinin 'iki cüzü' sayıca bir ortak sonda son bulur' olmada veya 'onların her birinin cüzleri onlarda bilfiil bulunan sonlarla sınırlandırılmamış' olmada [bir araya gelirler].

[88] Cüzleri birbirlerine benzemeyen cisimlerden veya cüzleri birbirlerine benzemekle beraber ya yapay ya da doğal olarak sayı bakımından bir olan bağlarla birbirine bağlı ve temas edici cisimlerden uyumlu şekilde bileşik bir cisim olduğu için kendisine bir denilenler; cisim olmamakla beraber //94//-bir öncül, bir kıyas gibi- sayıca bir bağla bağlanmış sözler olsun yahut akledilenler olsun cisim olmayan şeylerden uyumlu şekilde bileşik olduğu için kendisine bir denilenler; -bir tanım, bir hutbe, bir kaside vd. gibi- sayıca bir amaca ulaşmak üzere cüzleri birbiriyle yardımlaşan, sayesinde kazanılması istenilir olan birbirine bağlantılı şeylerden bir şey olduğu için kendisine bir denilenler; sayesinde kazanılması istenileni elde etme hususunda kendisinden farklı ve ayrı diğer bir şeye ihtiyaç duymayan birbirine bağlantılı şeylerden bileşik küllî bir şey olduğu için kendisine bir denilenler, işte bütün bunlar birden fazla şeyi içeren bir bütün olma hususunda birleşirler. Bunlar o şeylerin -birbirleriyle ya sayıca bir bağla bağlantılı olması ya da onlardan her ikisinin tür veya cins bakımından bir bağla bağlantılı olması suretiyle- bağlantılı olmasıyla bir toplam haline gelir. Bunun tür veya cinsin sayıca bir olmasına varıncaya kadar söz konusu durum gerçekleşir.

Bilmen gerekir ki onların -cisim iseler- cüzlerinin mekânla yakınlaşması; -söz iseler- cüzlerinin yakınlaşması da, yine belli sayıdaki bağlarladır; ister bu bağların büyüklüğü sonlu olsun -cisim iseler- //95// ister sonsuz olsun eşittir. Çünkü onlar sonlu olursa, sonla belirgin olması -bir toplam olmasından kaynaklanan birliği/tekliği dışında- onların hakkındaki bir diğer birlik/teklik olur.

[89] Birden fazla ismi olduğu için veya kendisine delalet eden bir ismi ve bir sözü olduğu için veya kendisine bir cins ve bir araz yüklenildiği için veya kendisine iki araz yüklenildiği için veya toplamdaki bir şeye iki şey -hangi nispetle olursa olsun- nispet edildiği için kendisine sayı bakımından bir denilenler, -işte bunlar kendisinde bu birçok şeyin gerçekleşmesiyle mahiyeti gerçekleşir ve çok olmaz- olmada bir araya gelir; dolayısıyla kendisi hakkında söylenen birçok şeyin sayısının çokluğu nedeniyle mahiyeti sayı sahibi haline gelir; kendisinde bir başka açıdan bölünenler olsa da onun mahiyeti ona yani mahiyetine nispet edilen birçok şeyin bölünmesi uyarınca bölünmez olur //96//

[90] 'Bölünür' ifadesi, bazen "bölümleri olan" hakkında kullanılır, bazen bölümleri olmayan fakat gelecekte bölümleri olan hale gelmesi mümkün olan hakkında söylenir, bazen de bir türden -bu iki açıdan biriyle bölünür olan- ortağı bulunan hakkında söylenir.

[BEŞİNCİ BAB]

[KENDİSİNE BİR DENİLENLERİN ÖZETİ]

[13. Fası: Birçok Yönden Bir Denilenler]

[91] "Bir" nitelemesi, birçok açıdan söylenir. Örneğin iki şey hakkında "O ikisi birdir" denilir veya "Şu ve bu birdir" denilir. Her "iki şey" hakkında böyle söylenilmesi ancak şu iki açıdan biri nedeniyledir: Ya o ikisine bir/tek şey yüklenildiği için, ya da o ikisinin mevzu'u bir/tek şey olduğu için.//97// Şunlar da böyledir: [Cins bakımından bir olan,] tür bakımından bir olan; unsur ve madde bakımından -ya yakın maddede ya da uzak maddede- bir olan ki ikisinin maddesi, sayı bakımından bir türün altında veya onun yerine ikisinin maddesi sayı bakımından bir olduğu zaman böyledir. Mahiyetlerine delalet eden sözleri bir olan da böyledir. Bu, tür bakımından bir olana aittir/tür bakımından bir olanla ilgilidir. Herhangi bir arazla bir olan da böyledir. İkisinden her biri ile doğrudan doğruya bizzat bir/tek amac[a] ulaşılır olduğunda tür bakımından bir/tek fiil yapan her 'iki şey' hakkında da bir denilir.

[92] Sayı bakımından bir olan da böyledir ve bu, da birçok açıdandır. Şey'in birden fazla isimle isimlendirilmesi böyledir. Zira ikisinden biriyle isimlendirilen ile diğeriyle isimlendirilen birdir. Tanımla veya tarifile kendisine delalet edilen ve isimlendirilen bir olmakla ismi, tanımı veya tarifi bulunan şey de böyledir. Araz bakımından bir olması da böyledir; "Konuşan ve İlâhımız birdir" ve "Zeyd ve konuşan birdir" sözümüz gibi.//98// Tenasüp nispet açısından uyumlu olma bakımından bir olması da böyledir. Şöyle ki onun herhangi bir olguya nispeti başka bir şeyin nispeti gibidir. Tenasüp eden iki şey, kendisine bizzat birdir denilen yönler üzere ikisinden her birinin bizzat bir oldukları hususlardaki o nispettir.

[93] Bir, -çizgi olsun, yüzey olsun, cisim olsun- cüzleri birbirine benzeyen ve bitişik olması cihetinden bitişik büyüklük olan hakkında da söylenilir. İçerisinde bitişik ve doğru bulunanlara gelince, meyil olduğu sanılan çizgi 'bir/tek' olma bakımından en uygun olandır. Bundan dolayıdır ki ondan eğri çizgiden olan dairesel çizgi bir denilmeye daha layıktır.

Cüzleri -ister farklı, ister benzer olsun- birbirine temas eden ve cüzlerini birbirine geçirmek suretiyle, kaynakla, aletle, bağla, boşlukları //99// dışardan doldurma tarzında kapamayla ayrılmaz tarzdaki büyüklüğe de bir denilir. Özellikle de kendisinden, herhangi bir amaca ulaşmak üzere cüzleri birbirini destekleyen ve fiilin, o cüzlerin yardımlaşmasına dayanarak gerçekleşebileceği bir bütütün olduğu şeyin cüzleri böyledir. Bunun bir olmaya en layık olanı, kendisinden olduğu cüzü (sonradan ayrılmak suretiyle) tarafından eksiltilmeyip tam olandır. Birbirine bağlı ve hepsi de bir amacın tamamlanmasında birbirini destekleyen cüzlerden ahenkli her toplam

da böyledir. Bir hutbe, bir öncül, -bir tanımla veya bir şartla olup, bir sonuca doğru yönelen- bir kıyas gibi.

[94] Nicelikle asla bölünmeyenlere de bir denilir. Nokta, birlik/teklik, son olması yönünden son gibi. Kendisiyle nitelendirilecek çeşitli arazlar ile bölünmeyene de bir denir. İçinde asla bir araz [olmayan] veya kendisinde sadece bir tane araz bulunan gibi. //100// Hakkındaki birçok söz ondaki birçok manaya delalet etmeyene de bir denilir ki o, kendisi hakkında söylenen birçok söz gereğince bölünür olmayandır. Mahiyetine delalet eden sözle bölünmez olana da bir denilir ki o, mahiyeti bölünmez olandır, bölünmez lafzın delalet ettiğinden anlaşılmalıdır, kendisinden asla ve hiçbir şekilde bölünmez olan bir fiilin kaynaklandığı şeydir.

Kendisine ait varlıkta -hangi varlık olursa olsun- bir ortağı olmayana da bir denilir ki o, cinsinde veya türünde veya -doğal olarak veya iradeye dayalı olarak, rastlantı veya zorunlu olarak bilgi/bilmek, bir mekânda veya başka bir şeyde rütbe gibi- arazlardan bir arazda ortağı olmamasıdır. Bir kişinin "Yanımda bir/tek dirhem var" demesi gibi ki bu belki onun iradesi ile olmuştur, belki de rastlantıyla olmuştur. Doğal olarak olana örnek "Güneş birdir/tektir", "Ay birdir/tektir" gibi. [Sayesinde] kendisinden başkasının tamamından belirgin olduğu kendine özgü bir mahiyet ve var oluşla her belirgin olmuş olana da bir denilir ki o, bütün cüzleriyle başkasından belirgin olmasını sağlayan bir 'birlik/teklik' ile bir/tek olmuştur.//101// Şu halde her şeyin mahiyeti başkasından bazı kategorilerle belirgin olur, kategorilere delalet eden mevcuda eşit olur ve yine o şeye her eşit olana eşit olur.

[95] Bunlar, kendilerine bir denilen yönlerdir ve kendisine bir dendiği cihetten dolayı bölünmez olma, kendisine bir denilenlerin tamamını kapsar. Özleri itibariyle bizzat bir olanlar ne cinsi ne türü ne de başka bir cihetten bölünür. Bitişik olan sonlarda bölünmezdir. Birbirine temas eden sonlarının mekânlarında bölünmezdir. Çünkü her ikisi de ilk tek mekândadır. Aynı şekilde, bölünmez olan her ikisi de o ikisini bitişiren bağdadır. Bir ortağı bulunmayan varlığı birden fazla olan da bölünür değildir. Kendisine özgü bir varlıkla belirgin olan da böyledir. Çünkü ona özgü olan o vücûd ne onun üzerinde ne de başkası üzerinde bölünür değildir. //102//

[96] Bir ve birlik hakkında söz burada tamamlandı.//103//